

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA GENDER YONDASHUV: AYOL
OBRAZLARI TAHLILI

Zuhra Ahmadova

TDSHU, Sharq sivilizatsiyasi va falsafa fakulteti

Antropologiya va Etnologiya yo'nalishi

3-kurs talabasi

Ilmiy rahbar; PhD B.Odilov.

@ahmadovazuhra6@gmail.com

+998 97 522 73 10

Annotatsiya: Ushbu maqola Alisher Navoiy asarlarida ayol obrazlari, ularning jamiyatdagi o'rni va gender yondashuv doirasidagi talqinlarini o'rganishga bag'ishlangan. Asosiy e'tibor Navoiy ijodida ayollar qanday ideallashtirilgani, tasavvufiy va ma'naviy ramz sifatida qanday ifodalangani, shuningdek, zamonaviy gender nazariyalari kontekstida qanday talqin qilinishi mumkinligiga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, gender, ayol obrazlari, adabiyot, tasavvuf, ijtimoiy rol, g'azal, ideal ayol

Abstract: This article is devoted to the study of the images of women in the works of Alisher Navoi, their role in society and their interpretation within the framework of a gender approach. The main attention is paid to how women are idealized in Navoi's work, how they are represented as mystical and spiritual symbols, as well as how they can be interpreted in the context of modern gender theories.

Keywords: Alisher Navoi, gender, images of women, literature, mysticism, social role, ghazal, ideal woman

Alisher Navoiy yashagan XV asr Movarounnahr va Xuroson mintaqalari o'zining ilm-fan, adabiyot va tasavvufiy tafakkuri bilan ajralib turgan davr edi. Bu davrda ayolning jamiyatdagi o'rni, asosan, diniy-me'yoriy va patriarxal¹ doirada

¹ Patriarxal, katta oila — erkak boshchilik qiladigan oila.

cheklangan bo'lsa-da, tasavvufiy adabiyotlarda ayol ruhiy komillikka eltuvchi vosita sifatida talqin qilinar edi. Navoiy ana shu an'anaviy yondashuv doirasida, biroq unga yangi ma'naviy qatlamlar qo'shgan holda ayol obrazlarini yaratgan. Zamonaviy gender nazariyalari, xususan Judith Butlarning "Gender Trouble"² asaridagi ijtimoiy konstrukt g'oyasidan kelib chiqilsa, gender rol va xatti-harakatlar jamiyat tomonidan shakllantiriladi. Navoiy asarlarida esa ayollar ko'p hollarda erkak yozuvchining nigohi bilan "ideallashtirilgan". Ular jamiyatda faol subyekt emas, balki erkakning ruhiy kamolotiga xizmat qiluvchi "vosita" sifatida ishlatiladi. Ammo bu yondashuvni faqat salbiy sifatida emas, balki o'z davriga nisbatan ijobiy qadamma-qadam yondashuv deb talqin qilish mumkin. Chunki boshqa muqobil adabiy matnlarda ayollar odatda sukutli, nomutanosib, passiv obrazlarda ko'rsatilgan bo'lsa, Navoiy bu obrazlarga ma'naviy fazilat va ruhiy yuksaklik baxsh etadi. Tasavvufda³ ayol ko'pincha ma'rifat sari yo'l ko'rsatuvchi "mahbub", ya'ni ilohiy haqiqat timsoli sifatida ko'riladi. Navoiy bu yondashuvni g'azallarida ham, dostonlarida ham faol ishlatadi. Masalan, "Farhod va Shirin"da Shirin faqat go'zal malikagina emas, balki siyosiy ongli, mustaqil harakat qiladigan obrazdir⁴. U o'z istagi bilan Farhodga yaqinlashadi, o'z taqdirini boshqarishga harakat qiladi.

Alisher Navoiy asarlarida ayol obrazlari ko'p qirrali va murakkab ma'nolarga ega. Ularning aksariyati go'zallik, ma'naviy yetuklik va ilohiy haqiqat timsollaridir. Navoiy o'z g'azallarida ayolni nafaqat muhabbat manbai sifatida, balki sabr-toqat, vafodorlik va axloqiy poklik timsoli sifatida tasvirlaydi. Masalan, uning quyidagi misralarida⁵ ayol obrazining ruhiy va axloqiy fazilatlarini chuqur ifodalangan:

*"Yuzing anga ne kerakkim, ko'ngul sururi emas,
Tilaring har na degay, ishq anga g'amxori emas."*

Bu misralarda ayol tashqi go'zallik emas, balki qalb go'zalligi orqali ulug'lanmoqda. Shu bilan birga, ayol obrazlari Navoiy tasavvufiy qarashlarida ham

² : "Gender Trouble" Gender muammosi: Feminizm va o'ziga xoslikni buzish — 1990-yilda chop etilgan poststrukturalistik gender nazariyotchisi va faylasuf Judit Butlarning kitobi bo'lib, unda muallif genderning bajaruvchi ekanligini, ya'ni bir-biri bilan gaplashganda va takroriy o'zaro ta'sirlar orqali saqlanib, yaratilishi yoki davom ettirilishini ta'kidlaydi.

³ Tasavvuf, sufiylik — islomda insonni ruhiy va axloqiy jihatdan komillik sari yo'llovchi ta'limotdir.

⁴ Badiiy asarlarda yaratilgan tip, karakter.

⁵ Misra - bu she'riyatda, ayniqsa, o'zbek va fors adabiyotida qo'llaniladigan oddiy yoki ikki qatorli bir qismdir.

muhim o‘rin tutadi. Ular ishq yo‘lida ruhiy kamolot sari yo‘l ko‘rsatuvchi obraz sifatida ishlatiladi. Ayniqsa, “Layli va Majnun” dostonida Layli nafaqat sevgi timsoli, balki o‘z fikriga ega bo‘lgan, irodali va mustaqil ayol sifatida tasvirlangan:

*“Meni ne deb Majnun dedingiz, ey qavm,
Men sabr ila o‘tdim, siz esangiz gumroh.”*

Bu baytda Layli o‘zining sabr-toqati, dono va irodali xarakteri bilan ajralib turadi. Bu esa o‘sha davrda ayolning passiv, itoatkor sifatida tasvirlanishiga zid yondashuv edi. Navoiy uchun ayol - ilohiy go‘zallik va ruhiy kamolot sifatida muhim timsol bo‘lib xizmat qiladi.

Navoiy o‘zining “Sab’ai Sayyor”⁶ dostonida ham ayol obrazlari orqali ma’naviy yetuklik g‘oyalarini ilgari suradi. Ular odatda podshohni to‘g‘ri yo‘lga boshlovchi dono, farosatli shaxslar sifatida gavdalanadi. Bu esa ayolni faqat go‘zallik emas, balki tafakkur, ma’naviyat va tarbiya manbai sifatida ko‘rsatadi. Biroq shuni ham unutmaslik kerakki, ayollar Navoiy asarlarida ko‘pincha erkak qahramonlarning ruhiy kamoloti uchun vosita sifatida ishlatilgan. Bu jihatdan ularning faol subyekt emas, balki idealizatsiyalangan “ilhom manbai” rovida ekanligi kuzatiladi. Shunga qaramay, Navoiy davrining ijtimoiy-madaniy kontekstidan kelib chiqqan holda, uning bu yondashuvi o‘z zamonasiga nisbatan ilg‘or ekanini tan olish lozim.

Xulosa

Alisher Navoiy asarlaridagi ayol obrazlari chuqur tasavvufiy va ma’naviy ramzlar bilan boyitilgan. Zamonaviy gender nazariyalari nuqtai nazaridan tahlil qilganda, ushbu obrazlar ayolning kuchli axloqiy fazilatlarini ulug‘laydi, biroq ularni erkaklar nigohi orqali ideallashtiradi. Bu holat o‘z davri uchun ijobiy yondashuv bo‘lishi bilan birga, bugungi kunda gender adabiyotshunosligi uchun muhim tahliliy asos bo‘la oladi.

⁶ „Sab’ai sayyor“ („Yeti sayyora“) – „Xamsa“ Alisher Navoiyning to‘rtinchi dostoni (1484), ishqiy-sarguzasht harakterda. 38 bob (5009 baytdan iborat).

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Navoiy, A. (2002). Xazoyin ul-maoniy. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot.
http://www.ziyouz.com/index.php?option=com_content&task=view&id=169
2. Navoiy, A. (2007). Layli va Majnun. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
http://www.kitob.uz/view_literature.php?id=2337
3. Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity. Routledge.
<https://www.routledge.com/Gender-Trouble/Butler/p/book/9780415389556>
4. To'laganov, A. (2019). "Sab'ai Sayyor"da ayol obrazlari: Tarixiy-gender tahlil. Adabiyotshunoslik ilmiy jurnali, №3. <https://adabiyotshunoslik.uz/sabai-sayyor-ayol>
5. Karimova, Z. (2021). Alisher Navoiy asarlarida ayol timsoli: gender jihatlar. Filologiya masalalari, №1. <https://philology.uz/articles/navoiy-ayol-obraz>